

บทที่ ๒

การปกครองคณะสงฆ์สมัยพุทธกาล

พระมหาอุทตปิชาญ โยธาสโน

วัตถุประสงค์การเรียนรู้ประจำบท

เมื่อศึกษาเนื้อหาในบทนี้แล้ว ผู้ศึกษาสามารถ

๑. อธิบายการบวชในสมัยพุทธกาลได้
๒. อธิบายจารีตประเพณีในสมัยพุทธกาลได้
๓. อธิบายการบัญญัติพระวินัยในพระพุทธศาสนาได้
๔. อธิบายรูปแบบการปกครองสมัยพุทธกาลได้

ขอบช่วยเนื้อหา

- ความนำ
- การบวช
- จารีตและประเพณี
- การบัญญัติพระวินัย
- รูปแบบการปกครองคณะสงฆ์สมัยพุทธกาล

การปกครองเป็นกลไกทางสังคมอีกอย่างหนึ่ง ที่ทำให้เกิดความสงบเรียบร้อยแก่สมาชิกในสังคม เอกลักษณะเฉพาะของการปกครองคณะสงฆ์ คือการที่พระพุทธเจ้าทรงปรับเปลี่ยนให้เกิดความเหมาะสมกับพระสาวกที่ออกบวช ปฏิบัติตามคำสอนของพระองค์ รูปแบบที่ทรงใช้การปกครองคณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาล ได้รับการศึกษาจากนักปราชญ์ในสมัยปัจจุบัน ว่าเป็นรูปแบบที่พระพุทธเจ้าทรงนำมาจากการปกครองของฝ่ายอาณาจักรในสมัยนั้น เพื่อทำให้เกิดรูปแบบใหม่เป็นการปกครองสังคมสงฆ์ กระบวนการรับสมาชิกใหม่ของสงฆ์ที่เรียกว่าการบวชหรืออุปสมบท มีวิวัฒนาการตามที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตไว้ สำหรับการรับสมาชิกให้เหมาะสมกับสังคมสงฆ์และสถานการณ์ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๒.๑ การบวช

การบวช ถือได้ว่าเป็นกระบวนการรับสมาชิกใหม่เข้าสู่สังคมสงฆ์ ซึ่งมีขั้นตอนหรือวิธีการแตกต่างกันตามสถานการณ์ที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติขึ้นใช้ เพื่อให้เกิดความสงบ เหมาะสมแก่สมาชิกของสงฆ์ที่รับเข้าใหม่ มีการปรับเปลี่ยนการอนุญาตรับสมาชิกใหม่หลายรูปแบบ

๒.๒.๑ ความหมายของการบวช

การบวช หรือ การบรรพชา ในปทฺฐปฺปติปิฎก แสดงไว้ว่า มาจาก ป บทหน้า วช ธาตุ ลง ญย ปัจจัย อา อิตถิลิณฺท์ หมายถึง การเข้าถึงก่อน¹ (ที่จะบรรพชา) ดังรูปวิเคราะห์ว่า ปฐมเมว วชิตพฺพํ ปพฺพชฺชา (บรรพชาคือการเข้าถึงก่อน) อีกอย่างหนึ่งลง ญย ปัจจัยในภาวสาธนะ วิเคราะห์ว่า ปพฺพชฺชนํ ปพฺพชฺชา บรรพชาคือการยังมลทินให้ออกไป²

อีกความหมายหนึ่งการบวช แปลว่า ออก มีความหมาย ๒ อย่าง คือ

๑. ออกจากกายได้แก่ ออกจากเคหาสถาน บ้านเรือน มาเป็นผู้ไม่มีเรือน เรียกว่า อนาคาริก แปลว่าคนไม่มีเรือน ไม่มีบ้าน เมื่อออกมาแล้วต้องมีความเป็นอยู่เกี่ยวเนื่องด้วย นิสสัย ๔ คือ เทียวบิณฑบาต นุ่งห่มผ้าบังสุกุล อยู่โคนต้นไม้ จัณยาตองด้วยน้ำมูลรณะ ที่เป็นรูปแบบของบรรพชิต เพราะเมื่อออกบวชบวชแล้ว บ้านไม่มี ครอบครัวไม่มี ต้องเทียวบิณฑบาต เลี้ยงชีพ นุ่งห่มผ้าที่ตกตามสถานที่ต่างๆ ที่เรียกว่า ผ้าบังสุกุล ต้องอยู่ตามโคนต้นไม้ เมื่อเจ็บป่วยไข้ ต้องหาयरักษาเองตามป่าหรือผลไม้มาฉันเอง ดังนั้นจึงต้องอาศัยนิสสัย ๔

๒. การออกบวชทางใจ คือการปฏิบัติทางจิตทำให้เกิดความสงบระงับด้วยตามพระธรรมวินัย บวชทำไม ตามพุทธพุทธประวัติแล้วจะเห็นได้ว่า เจ้าชายสิทธัตถะ ประทับอยู่ในพระราชวัง ที่มีปราสาท ๓ ถุฑูพร้อมด้วยนางสนมกำนัล แต่พระองค์ก็ทรงออกบวช จุดประสงค์เพื่อความหลุดหลุดพ้นจากความเกิดแก่ เจ็บตาย เมื่อเสด็จประพาสอุทยานเห็นเทวทูตแล้ว ได้เห็นสมณะคือนักบวช จึงตัดสินใจพระทัยออกบวชแสวงหาทางพ้นทุกข์

พระรัฐบาลออกบวชบรรลุพระอรหันต์แล้ว พระเจ้าแผ่นดินพระนามว่า โกรัพพะ ตรัสถามท่านว่า บวชทำไม เพราะคนที่ออกบวชสาเหตุมาจาก ความเสื่อมเพราะชรา บำรุงไข้ บำรุงเสื่อมทรัพย์ บำรุงเสื่อมจากญาติ บำรุงท่านจึงแสดงธรรมเทศนาที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ให้พระเจ้าแผ่นดินฟังว่า

๑. โลกคือหมู่มืดมน อันชราเข้าเข้าไปไม่ยั้งยืน
๒. โลกไม่มีอะไรต้านทานจากความเจ็บป่วย
๓. โลกไม่ใช่ของตนเพราะทุกๆ คนจำต้องละสิ่งทั้งปวงไปด้วยอำนาจความตาย
๔. โลกพร่องอยู่เป็นนิจไม่รู้จักอิมเป็นทาสแห่งตนหา

ท่านได้ฟังธรรมเทศนาแล้วท่านจึงได้ออกบวช³ แต่การบวชนั้นมิได้มีจุดมุ่งหมายดังกล่าวเสมอไป ดังในมิลินทปัญหา

¹ รูปสิทธิ. ๒๖๐ / ๓๒๒ / ๓๒๓.

² พระธรรมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม), ธรรมบทวิเคราะห์, (กรุงเทพฯ: หจก.ไทยรายวัน, ๒๕๓๐), หน้า ๖๓๓.

³ ม.ม. (ไทย) ๑๓ / ๓๖๔ / ๓๖๔.

พระยามิลินท์ ได้ถามพระนาคเสนว่า ประโยชน์สูงสุดของการบวชคืออะไร ท่านตอบว่า คือพระนิพพาน หรือความดับ เพราะไม่ยึดมั่นถือมั่นอะไรๆ ทั้งหมด แต่คนก็มีใช้บวชเพื่อประโยชน์นี้ทั้งหมด บางคนบวชเพราะหลีกเลี่ยงภัยบ้าง โจรภัยบ้าง ปฏิบัติตามพระราชประสงค์หรือตามความประสงค์ของผู้มีอำนาจบ้าง ต้องการจะพ้นหนี้สินบ้าง ต้องการความเป็นใหญ่บ้าง ต้องการที่จะดำรงชีวิตอยู่อย่างสะดวกสบายบ้าง เพราะกลัวภัยต่างๆ บ้าง พระยามิลินท์ ก็ตรัสถามว่า พระคุณเจ้าเมื่อบวชมุ่งเพื่อประโยชน์อะไร ท่านตอบว่า เมื่อบวชอาตมาภาพยังเป็นหนุ่ม ก็ไม่ได้คิดมุ่งประโยชน์อย่างนี้ แต่คิดว่าพระสมณศากยบุตรเหล่านี้ เป็นบัณฑิตจักสามารถให้เราศึกษาได้ ดังนั้นอาตมาภาพจึงได้บวชเพื่อศึกษา ครั้นได้ศึกษาแล้วจึงเห็นประโยชน์ของการบวช ก็ถือว่าอาตมาภาพได้บวชมุ่งประโยชน์เช่นนั้นเหมือนกัน⁴

ในมหาสารโปรมสูตร⁵ ได้แสดงคนที่มุ่งดีเข้ามาบวช แต่ว่าเมื่อบวชแล้วก็ยังมีการได้ต่างๆ กันคือ

๑. บวชได้กึ่งใบของพรหมจรรย์ คือบวชแล้วก็มุ่งแต่จะได้ลาภสักการะ ได้สรรเสริญ เมื่อได้ก็พอใจเพียงเท่านั้น

๒. บวชได้กะเทาะเปลือกของพรหมจรรย์ คือ ไม่ได้มุ่งลาภสักการะและสรรเสริญ

ทีเดียว แต่กัปปัตติในศีลให้บริสุทธิ บริบูรณ์ด้วย และก็พอใจเพียงว่าจะได้ปฏิบัติในศีลให้บริสุทธิบริบูรณ์เท่านั้น

๓. บวชได้เปลือกของพรหมจรรย์ คือเมื่อปฏิบัติในศีลให้บริสุทธิบริบูรณ์ได้แล้ว กัปปัตติในสมาธิให้บริบูรณ์ด้วย และพอใจเพียงสมาธิเท่านั้น

๔. บวชได้กระพี้ของพรหมจรรย์ คือปฏิบัติในศีล สมาธิ ให้บริบูรณ์แล้ว กัปปัตติต่อไปจนเกิดญาณทัสสนะคือความรู้ความเห็นธรรมะขึ้นด้วย และก็พอใจเพียงที่รู้เห็นเท่านั้น

๕. บวชได้แก่นของพรหมจรรย์ คือได้ปฏิบัติสืบขึ้นไปจนได้วิมุตติ คือความหลุดพ้นจากกิเลสและกองทุกข์บางส่วนหรือทั้งหมด ตามความสามารถในการปฏิบัติ

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ให้ความหมายว่า การบวช คือ เว้นขาดจากการเบียดเบียน ดำรงในธรรม คือ อหิงสา สัจญมะ และทมะ อันเป็นอุบายไม่ให้เบียดเบียนกัน และอยู่ร่วมกันด้วยธรรม (pabbajja: renunciation consisting in non-violence, restraint and self-control)⁶

การบวชนั้น ในกรณีเชื้อพระวงศ์ออกบวช เรียกว่า “ผนวช” ต่อมาในภายหลังมีความนิยมใช้ทั้ง ๒ ศัพท์คือ ทั้งบรรพชาและอุปสมบท โดยใช้ในการบวชกุลบุตรเป็นสามเณร ใช้เรียกว่า การบรรพชา ส่วนการบวชเป็นพระภิกษุเรียกว่า การอุปสมบท ผู้ที่เข้ามาบวช ถือได้ว่า เป็นการรับสมาชิกละใหม่เข้าสู่สังคมสงฆ์ ซึ่งมีขั้นตอนหรือวิธีการแตกต่างกันไป ตามสถานการณ์ที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติขึ้นใช้เพื่อให้เกิดความสงบ เหมาะสมแก่สมาชิกรับเข้าใหม่ มีการปรับเปลี่ยนการอนุญาตรับสมาชิกละใหม่หลายรูปแบบ

๒.๑.๒ การอุปสมบท หรือ อุปสัมปทา⁷

การอุปสมบทมี ๘ อย่าง คือ เอหิภิกขุอุปสัมปทา ติสรณคมนอุปสัมปทา โอวาทปฎิคคณอุปสัมปทา ปัญหาพยากรณอุปสัมปทา ครุฑมมปฎิคคณอุปสัมปทา พุเตน อุปสัมปทา อัญญาจิกาอุปสัมปทา ญัตติจตุตถกัมมอุปสัมปทา

๑. เอหิภิกขุอุปสัมปทา เป็นการอุปสมบทพระพุทธเจ้าทรงดำเนินการด้วยพระองค์เอง และได้ทรงทำให้กับพระสาวกรุ่นแรกที่เลื่อมใสในพระพุทธศาสนาโดยมีวิธีการดังต่อไปนี้

๑.๑ ในกรณีผู้ที่อุปสมบท ได้บรรลุคุณธรรมขั้นสูงสุดกล่าวคือได้บรรลุพระอรหันต์แล้วพระองค์จะตรัสว่า “เธอจงเป็นภิกษุมาเถิด ธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว เธอจงประพฤติพรหมจรรย์เถิด”⁸ ด้วยพระดำรัสเพียงเท่านี้ บุคคลนั้นก็จะเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนาอย่างสมบูรณ์แบบ

⁴ มิลินทปัญหา, ปัพพัชชาปัญหาที่ ๕, หน้า ๔๓, ๔๕.

⁵ ม.ม. (ไทย) ๑๒/ ๓๐๗-๓๑๑/๓๔๑-๓๔๘.

⁶ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, (กรุงเทพฯ: เอส อาร์ พรินติ้งแมสโปรดักส์, ๒๕๔๘), หน้า ๑๒๗.

^๗ มหา.วิ. (ไทย) ๑/๔๕/๓๓, วิ.อ.(บาลี) ๑/ ๔๕/๒๔๔-๒๕๗.

⁸ วิ. ม. (ไทย) ๔/๒๘/๓๖.

๑.๒. แต่ถ้าบุคคลนั้นยังไม่ได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ ประสงค์จะเข้ามาบวช พระองค์จะตรัสว่า “เธอจงเป็นภิกษุมาเถิด ธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว เธอจงประพฤติพรหมจรรย์เพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์โดยชอบเถิด”⁹ ด้วยพระดำรัสเพียงเท่านั้น บุคคลนั้นก็เป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนาอย่างสมบูรณ์แบบ

การอุปสมบทแบบนี้ มีพระอัญญาโกณฑัญญะบวชเป็นรูปแรก โดยมีพระพุทธเจ้าทรงเป็นพระอุปัชฌาย์และทรงดำเนินการเพียงพระองค์เดียวเท่านั้น

๒. **ติสรณคมนอุปสัมปทา**¹⁰ การอุปสมบทด้วยการเปล่งวาจาถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ ว่าปิ่นที่พึงที่ระลึก เป็นวิธีที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติจากการที่ทรงส่งพระสาวกจำนวน ๖๐ รูป ไปประกาศพระศาสนาแล้วให้อุปสมบทให้กุลบุตรตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา ซึ่งมีวิธีการอุปสมบทโดยให้ผู้ที่บรรพชา ปลงผม โกนหนวดแล้วครองผ้ากาสาวพัสตร์ กราบทำภิกษุ แล้วตั้งใจเปล่งคำสมาทานขอถึงพระรัตนตรัย ว่าเป็นที่พึงที่ระลึก ๓ ครั้ง ว่า

พุทฺธัง สาระณัง คัจฉามิ	ข้าพเจ้าถึงพระพุทธเจ้าเป็นที่พึง
ธัมมัง สาระณัง คัจฉามิ	ข้าพเจ้าถึงพระธรรมเป็นที่พึง
สังฆัง สาระณัง คัจฉามิ	ข้าพเจ้าถึงพระสงฆ์เป็นที่พึง

แม้วาระที่ ๒.... แม้วาระที่ ๓.....

ต่อมาเมื่อพระพุทธเจ้าทรงอนุญาต การอุปสมบทด้วยฉัตตจิตตุดตถกรรมแล้ว การบวชด้วยสรณคมน์ ก็ใช้สำหรับบรรพชาสามเณรสืบมาจนถึงปัจจุบัน

๓. **โอวาทปฏิกคหณอุปสัมปทา** เป็นการอุปสมบทที่พระพุทธเจ้าทรงประทานโอวาทแก่พระสาวกด้วยเรื่องของความมีสติ มีความละเอียดใจ มีความเกรงกลัวในพระภิกษุทั้งผู้ใหม่ ผู้ปานกลาง ผู้เฒ่า และในเวลาฟังธรรมก็ให้ตั้งใจฟังด้วยความเคารพ มีใจประกอบด้วยกุศล การอุปสมบทแบบนี้ทรงอนุญาตแก่พระมหากัสสปะเถระรูปเดียวเท่านั้น มีวิธีการคือ พระองค์ทรงให้โอวาทแก่พระมหากัสสปะ ๓ ข้อ¹¹ ว่า

๓.๑ เธอพึงศึกษาว่า เราจักเข้าไปตั้งความละเอียด และความเกรงไว้ในภิกษุทั้งที่เป็นผู้เฒ่า ทั้งที่เป็นผู้ใหม่ ทั้งที่เป็นผู้ปานกลาง อย่างแรงกล้า

๓.๒ เธอพึงศึกษาว่าเราจักฟังธรรมอันใดอันหนึ่ง ซึ่งประกอบด้วยกุศล เราเลื่อมใสฟังธรรมนั้นทั้งหมด ทำในใจให้สำเร็จประโยชน์ รวบรวมไว้ทั้งหมดด้วยใจ

๓.๓ เธอพึงศึกษาว่า กิเลสที่เป็นไปในกายของเรา ซึ่งประกอบด้วยความรำคาญ จักไม่ละเราเสีย

ด้วยการรับโอวาท ๓ ข้อนี้ก็เป็นกรบวชโดยสมบูรณ์

๔. **ปัญหาพยากรณอุปสัมปทา** ปัญหาพยากรณอุปสัมปทา¹² คือ การที่พระพุทธเจ้าทรงพยากรณ์ปัญหาแก่โสปากสามเณร กล่าวคือ โสปากะเกิดและเติบโตในป่าช้า ในกรุงราชคฤห์ เมื่อโสปากะอายุได้ ๔ เดือน บิดาก็ตาย อาเลี้ยงไว้จนอายุได้ ๗ ขวบ วันหนึ่งอาโกรธเพราะโสปากะทะเลาะกับลูกของตนจึงนำไปยังป่าช้า ผูกมือโสปากะกับร่างคนตาย โดยหวังจะให้สุนัขจิ้งจอกกัดกิน แต่เพราะผลบุญของเด็กและเป็นภพสุดท้ายจึงไม่มีสิ่งใดทำอันตรายได้ ในเวลาเที่ยงคืนโสปากะบ่นเพื่อว่าคติของเรา ผู้ไม่มีคติ จะเป็นอย่างไร เผ่าพันธุ์ของเราผู้ไม่มีเผ่าพันธุ์จะมีใคร จักช่วยเราซึ่งถูกผูกอยู่ในท่ามกลางป่าช้านี้ ในเวลานั้น พระศาสดาทรงเห็นอุปนิสัยพระอรหันต์ผลของโสปากะ จึงทรงแผ่โอภาสไปยังโสปากะว่า มาเถิดโสปากะ อย่ากลัวเลย เธอจงแลดูตถาคต เราจะยังเธอให้ข้ามไป ดูพระจันทร์พ้นปากราหู”

ในเวลาจบคาถา โสปากะบรรลุเป็นโสดาบัน ได้ยืนอยู่ตรงหน้าพระคันธกุฎี มารดาเมื่อไม่เห็นบุตรของตนจึงถามอา ทราบความจริงแล้วนางจึงไปยังสำนักของพระศาสดา ฟังธรรมแล้วได้บรรลุโสดาบัน โสปากะบรรลุพระอรหันต์ เมื่อนาง

9 วิ. ม. (ไทย) ๔/๑๘/๒๕.

10 ขุ.ขุ. (ไทย) ๒๕/๑/๑.

11 ส.น. (ไทย) ๑๖/๑๕๔/๒๕๘

12 ขุ. เถร. (ไทย) ๒๖/๔๘๐/๔๒๑, ขุ. เถร. อ. (บาลี)

เห็นว่าลูกเป็นพระอรหันต์แล้วจึงอนุญาตให้บวชแล้วนางก็กลับไป โสปากะเข้าถวายอภิวาทพระพุทธเจ้าที่กำลังจงกรมอยู่ พระองค์ทรงอุปสมบทแก่โสปากะที่มีอายุเพียง ๗ ปี ด้วยการถามปัญหา ๑๐ ข้อ ที่เรียกว่า กุมารปัญหา ทรงพอพระทัยในการแก้ปัญหาของโสปากะ จึงอนุญาตการอุปสมบทโดยตรัสว่า โสปากะ การวิสันหาปัญหานี้เป็นการอุปสมบทของเธอ เรียกว่า ปัญหาพยากรณ์อุปสัมปทา หรือเรียกว่า กุมารปัญหา ๑๐ ข้อ¹³

ปัญหาที่ทรงตรัสถามเป็นเรื่องของอสุกกรรมฐาน เมื่อพระสาวกสามารถตอบปัญหาได้จึงอนุญาตให้เป็นการบวชชนิดหนึ่ง โดยมีโสปากสามเณรซึ่งมีอายุ ๗ ขวบ แต่เป็นพระอรหันต์ได้รับการอุปสมบทด้วยวิธีนี้เพียงรูปเดียวเท่านั้น

๕. ครุฑมมปฏิบัติหนอุปสัมปทา¹⁴ เป็นอุปสัมปทาที่ทรงอนุญาตแก่พระนางมหาปชาบดีโคตมี ด้วยการรับครุฑธรรม ๘ ประการ พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ที่กุฎาคารสาลา ปามหาวัน เขตพระนครเวสาลี พระนางมหาปชาบดีโคตมีทูลขอบรรพชา แต่พระองค์ไม่ทรงอนุญาต พระอานนท์ จึงทูลถามเรื่องสตรีออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตในพระธรรมวินัยของพระตถาคต จะสามารถบรรลุมรรคผลได้หรือไม่ เมื่อพระองค์รับว่าบรรลุมรรคผลได้ พระอานนท์ จึงทูลขอให้พระนางได้บวช ในพระธรรมวินัยที่พระตถาคตประกาศแล้วฯ

พระพุทธเจ้าตรัส จึงตรัสว่า อานนท์ ถ้าพระนางมหาปชาบดีโคตมียอมรับครุฑธรรม ๘ ประการ¹⁵ พระนางก็บวชได้ พระอานนท์จึงนำครุฑธรรม ๘ ประการ ไปชี้แจงให้พระนางมหา ปชาบดีโคตมีเข้าใจและพระนางก็ยอมรับด้วยดี

ครุฑธรรม ๘ ประการ คือ

๑. ภิกษุณีอุปสมบทแล้ว ๑๐๐ ปี ต้องกราบไหว้ ลูกรับ ทำอัญชลีกรรม สามิจักรกรรม แก่ภิกษุที่อุปสมบทในวันนั้น ธรรมแม่นี้ ภิกษุณีต้องสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ไม่ละเมิดตลอดชีวิต

๒. ภิกษุณีไม่พึงอยู่จำพรรษาในอาวาสที่ไม่มีภิกษุ ธรรมแม่นี้ ภิกษุณีต้องสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ไม่ละเมิดตลอดชีวิต

๓. ภิกษุณีต้องหวังธรรม ๒ ประการ คือ ถามวันอุโบสถ ๑ เข้าไปฟัง คำสั่งสอน ๑ จากภิกษุสงฆ์ทุกกึ่งเดือน ธรรมแม่นี้ ภิกษุณีต้องสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ไม่ละเมิดตลอดชีวิต

๔. ภิกษุณีอยู่จำพรรษาแล้ว ต้องปวารณาในสงฆ์สองฝ่าย โดยสถานทั้ง ๓ คือ โดยได้เห็น โดยได้ยิน หรือโดยรังเกียจ ธรรมแม่นี้ ภิกษุณีต้องสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ไม่ละเมิดตลอดชีวิต

๕. ภิกษุณีต้องธรรมที่หนักแล้ว ต้องประพฤติกัมภีรมาตในสงฆ์ ๒ ฝ่าย ธรรมแม่นี้ ภิกษุณีต้องสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ไม่ละเมิดตลอดชีวิต

๖. ภิกษุณีต้องแสวงหาอุปสัมปทาในสงฆ์ ๒ ฝ่าย เพื่อสิกขมานาผู้มีสิกขา อันศึกษาแล้ว ในธรรม ๖ ประการครบ ๒ ปี แล้ว ธรรมแม่นี้ ภิกษุณีต้องสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ไม่ละเมิดตลอดชีวิต

๗. ภิกษุณีไม่พึงดำ บริภาษภิกษุ โดยปริยายอย่างใดอย่างหนึ่ง ธรรมแม่นี้ ภิกษุณีต้องสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ไม่ละเมิดตลอดชีวิต

๘. ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป ปิดทางไม่ให้ภิกษุณีทั้งหลายสอนภิกษุ เปิดทางให้ภิกษุทั้งหลายสอนภิกษุณี ธรรมแม่นี้ ภิกษุณีต้องสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ไม่ละเมิดตลอดชีวิต

๖. ทูเตนอุปสัมปทา¹⁶ เป็นการอุปสัมปทาที่ทรงอนุญาตแก่นางอัชฌาสีคณิกา ในสมัยนั้น อัชฌาสี ธิดาเศรษฐีในกรุงพาราณสี เจริญวัยแล้ว มีฐานะตกต่ำลงกลายเป็นนางคณิกาในกรุงราชคฤห์เพราะผลแห่งเวทจริตในอดีต นางได้ฟังธรรมที่พระพุทธองค์แสดงเกิดความเบื่อหน่ายในรูป เห็นว่ารูปไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่งาม เป็นต้น จึงออกบวชในสำนักนางภิกษุณีสงฆ์ แล้วต้องการไปเมืองสาวัตถีเพื่อบวชในสำนักของพระพุทธเจ้า แต่มีนักเลงเที่ยวหึงหวง ทราบข่าวของนางจึงดักรออยู่ระหว่างทาง นางรู้ข่าวที่มีพวกนักเที่ยวหึงหวงดักรอ จึงส่งข่าวไปยังสำนักของพระพุทธเจ้าว่า ดิฉันต้องการอุปสมบทจะปฏิบัติ

¹³ พุ. พุ. อ. - / - /๖๔

¹⁴ วิ. จุ. (ไทย) ๗/๔๐๓/๓๑๖. ๓๑๗.

¹⁵ วิ. จุ. (ไทย) ๗/๔๐๓/๓๑๘ - ๓๑๙, อัง. อฏฐก. (ไทย) ๒๓/๕๑/๓๓๔ - ๓๓๕.

¹⁶ วิ. จุ. (ไทย) ๗/ ๔๓๐./๔๕๘ - ๔๕๙.

อย่างไร พระพุทธเจ้าจึงทรงปรารภเรื่องนั้นแล้วสั่งภิกษุว่า ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้อุปสมบทแม่โดยทูต ภิกษุสงฆ์จึงให้
บวชภิกษุณีโดยมีภิกษุเป็นทูต แล้วมีภิกษุนำเรื่องเข้ากราบทูลให้ทรงทราบ จึงมีบัญญัติเพิ่มเติมว่า ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึง
ให้นางภิกษุณีอุปสมบท โดยมีภิกษุเป็นทูต รูปใดให้อุปสมบท ต้องอาบัติทุกกฏ ต่อมาการบวชโดยภิกษุโง่เขลา พระองค์จึง
ทรงบัญญัติเพิ่มเติมว่า ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงให้ภิกษุณีอุปสมบท โดยมีภิกษุโง่เขลา ไม่ฉลาดเป็นทูต รูปใดให้อุปสมบท
ต้องอาบัติทุกกฏ ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ภิกษุณีอุปสมบท โดยมีภิกษุผู้ฉลาดเป็นทูต

วิธีการบวชคือ ภิกษุณีที่เป็นทูต ห่มอุตตราสงค์เฉียงบ่าข้างหนึ่ง กราบเท้าภิกษุสงฆ์ นั่งกระโหย่งประนมมือ
กล่าวว่า พระคุณเจ้าทั้งหลาย ผู้มีชื่อนี้ เป็นอุปสัมปทาเปกขา ของแม่เจ้าชื่อนี้ อุปสมบทแล้วในสงฆ์ฝ่ายเดียว บริสุทธิใน
ภิกษุณีสงฆ์แล้ว เธอมาไม่ได้เพราะอันตรายบางอย่าง พระคุณเจ้าทั้งหลาย ผู้มีชื่อนี้ขออุปสมบทต่อสงฆ์ พระคุณเจ้าทั้งหลาย
ขอสงฆ์โปรดอนุเคราะห์ยกเธอขึ้นเถิด ๓ ครั้ง จากนั้น ภิกษุผู้ฉลาดสามารถพึงประกาศด้วยญัตติจตุตถกรรมวาจา ๓ ครั้ง
เสร็จแล้ว ในขณะนั้นพึงวัดเงาแดด บอกประมาณแห่งฤดู บอกส่วนแห่งวัน บอกสังคิติ (ประชุมสงฆ์) สั่งภิกษุณีทั้งหลายว่า
พวกเธอพึงบอกนิสสัย ๓ คือ เทียบบิณฑบาต ถือผ้าบังสุกุล ฉันทาด้วยน้ำมูตรเน่า และบอกอภินิหารกิจ ๘ คือปาราชิก ๘
ของภิกษุณี แก่ภิกษุณีนั้น ถือว่าเป็นการสำเร็จการบวชด้วย ทูตอุปสัมปทา การบวชด้วยวิธีนี้ทรงอนุญาตแก่นางอัชฌาณิกา
คณิกาคนเดียวเท่านั้น¹⁷

๗. **อัฐวาทิจาอุปสัมปทา**¹⁸ เป็นการอุปสัมปทาของนางภิกษุณีด้วยกรรม ๒ พวก คือญัตติจตุตถกรรมวาจาฝ่าย
ภิกษุณีสงฆ์ กับญัตติจตุตถกรรมวาจาฝ่ายภิกษุสงฆ์

๘. **ญัตติจตุตถกรรมวาจา**¹⁹ แปลว่า การกระทำที่สำเร็จได้ด้วยการประกาศเป็นครั้งที่ ๔ เป็นวิธีการอุปสมบทแบบที่
กระทำกันในปัจจุบัน ญัตติจตุตถกรรม เป็นการบวชภิกษุท่ามกลางพระสงฆ์ โดยมีวิธีการคือสงฆ์สมมติแต่งตั้งให้ตัวแทนสงฆ์
(พระคู้สวด) ชักถามกุลบุตรเพื่อสอบคุณสมบัติว่าสมควรเป็นภิกษุหรือไม่ แล้วนำมาเสนอในที่ประชุมสงฆ์ว่าจะยินยอมรับผู้ที่
จะบวชนี้เข้าหมู่สงฆ์หรือไม่

การประกาศเสนอคุณสมบัติในที่ประชุมสงฆ์นี้จะประกาศ ๓ ครั้ง ถ้าที่ประชุมสงฆ์มีมติเป็นเอกฉันท์ ก็รับผู้นั้น
เป็นภิกษุได้ นับการเสนอครั้งแรกรวมกับการประกาศ ๓ ครั้งเป็น ๔ ครั้ง จึงเรียกว่า ญัตติจตุตถกรรม ญัตติ แปลว่า การ
ประกาศ ญัตติจตุตถกรรม จึงแปลว่า การกระทำที่สำเร็จได้ด้วยการประกาศเป็นครั้งที่ ๔ การบวชแบบนี้เกิดขึ้นเนื่องจากมี
พราหมณ์คนหนึ่งชื่อธรรมา²⁰ เป็นคนมีสมบัติพอควร แต่ได้ยกให้ลูกๆ ไปหมด เมื่อแก่ไม่มีใครดูแล จึงคิดจะบวชอยู่กับภิกษุ
อื่นๆ แต่ไม่มีใครยอมบวชให้เพราะแก่แล้วเกรงว่าจะทำให้พระภิกษุอื่นรำคาญ เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบว่าพระสารีบุตรเคย
รับบิณฑบาตจากพราหมณ์ธรรมา จึงมีพุทธบัญญัติให้พระสารีบุตรจัดการบวชโดยให้คณะสงฆ์ประชุมพิจารณากันว่าจะรับ
พราหมณ์ธรรมาหรือไม่ เมื่อคณะสงฆ์ประชุมพิจารณาแล้ว ไม่พบข้อบกพร่องใดที่จะเป็นข้ออ้างไม่รับได้ จึงรับพราหมณ์ธรรมา
เป็นภิกษุรูปแรกที่บวชด้วยวิธีญัตติจตุตถกรรม ซึ่งเป็นต้นแบบของการบวชในปัจจุบันนั่นเอง

การบวชทั้ง ๘ ประการนี้ ถ้าสรุปแล้วก็มี ๓ ประการเท่านั้น คือ

๑. การบวชที่พระพุทธเจ้าดำเนินการเองทุกประเภท อนุโลมเข้าในการบวชด้วยเอหิภิกขุอุปสมบททั้งหมด
๒. การบวชที่ทรงอนุญาตให้พระสาวกบวชจัดเป็น ดิสรณคมนอุปสัมปทา
๓. การบวชที่มอบให้พระสงฆ์เป็นใหญ่ คือ ญัตติจตุตถกรรมอุปสัมปทา อันเป็นการบวชแบบเดียวที่ยังใช้กันมา

ตั้งแต่สมัยพุทธกาลจนกระทั่งปัจจุบัน

๒.๒ จาริตและประเพณี

17 วิ. จ. (ไทย) ๗ / ๕๒๕ / ๓๕๒.

18 วิ. มหา. (ไทย) ๔ / ๖๙ / ๙๗.

19 วิ. มหา. (ไทย) ๔ / ๖๙ / ๙๗.

20 พ. ธ. อ. (บาลี) ๔ / - / ๑.

ในทางสังคมวิทยา²¹ เป็นที่ยอมรับว่า มนุษย์เป็นสัตว์สังคมที่ไม่สามารถอยู่ได้อย่างโดดเดี่ยว เพราะฉะนั้น มนุษย์จึงต้องอยู่รวมกันเป็นสังคม และเมื่อมาอยู่รวมกันเป็นสังคม การติดต่อสมาคมกันจึงมีความจำเป็นของแต่ละสังคมที่จะต้องสร้างกฎเกณฑ์ต่างๆ ขึ้น เพื่อควบคุมความประพฤติของสมาชิกในสังคมให้เป็นระเบียบ รักษาความสงบเรียบร้อย มาตรฐานของสังคมไว้ เพราะหากสังคมขาดความเป็นระเบียบ ความวุ่นวายและความเสียหายต่างๆ จะเกิดขึ้น การรักษาความสงบเรียบร้อยของสังคมนี้เรียกว่า ปทัสถานทางสังคม (Social norms) หรือบรรทัดฐานทางสังคม ปทัสถานทางสังคมเกิดจากการที่คนในสังคมปฏิบัติ หรือจดจำการปฏิบัติตามคตินิยมของสังคมจนกลายเป็นระเบียบแบบแผน หรือประเพณีนิยม เช่น สังคมไทยมีค่านิยมในการเคารพยกย่อง นับถือผู้ใหญ่ ทำให้เกิดปทัสถานทางสังคมในการนับถือผู้ใหญ่ นักสังคมวิทยาส่วนมากจะแบ่งปทัสถานทางสังคมออกเป็น 3 ประเภทใหญ่ๆ คือ

๑. วิถีประชา หรือวิถีชาวบ้าน (Folkways)
๒. จารีต หรือกฎศีลธรรม (Mores)
๓. กฎหมาย (Law)

๒.๒.๑ จารีต หรือกฎศีลธรรม

จารีตเป็นบรรทัดฐานทางสังคม ที่กำหนดให้คนในสังคมประพฤติปฏิบัติอย่างเข้มงวด มีการควบคุมที่รุนแรงเพื่อไม่ให้คนในสังคมฝ่าฝืน และคนในสังคมถือว่าแนวบรรทัดฐานดังกล่าวเป็นสิ่งที่ถูกต้องงดงาม ผู้ที่ละเมิดแนวความประพฤตินั้น จะถูกกำหนดโดยสังคมว่า เป็นคนผิดหรือคนชั่ว เช่น การห้ามสมรสระหว่างบิดามารดากับบุตร เป็นต้น จารีตเป็นทั้งข้อห้ามและข้อให้กระทำ จารีตต่างจากวิถีประชา จารีตเป็นการปฏิบัติ เป็นพฤติกรรม โดยเชื่อว่ามีผลต่อสวัสดิภาพของคนจำนวนมาก หากฝ่าฝืนจะทำให้เกิดความเดือดร้อนแก่สังคมโดยรวม เช่น จารีตไม่ให้ลักทรัพย์ หรือทำร้ายผู้อื่น เป็นต้น จารีตมีการควบคุมความประพฤติของคนในสังคมเข้มงวดกว่าวิถีประชา จารีตและวิถีประชาในแต่ละแห่งย่อม มีความแตกต่างกัน ดังนั้นจะเอาบรรทัดฐานของตนไปเปรียบเทียบกับคนอื่นว่าดีหรือเลวกว่าของตนไม่ได้

๒.๒.๒ พุทธประเพณี

พุทธประเพณี²² คือแบบแผน เป็นประเพณีในการบัญญัติสิกขาบทของพระพุทธเจ้าในสมัยพุทธกาลนั้น พระองค์ทรงยึดแบบหลักของพระพุทธเจ้าในอดีตที่ผ่านมาและกฎระเบียบของสังคมเป็นหลัก ในการบัญญัติสิกขาบท เพราะสิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงใช้ประพฤติปฏิบัติในการบัญญัติพระวินัยทั้งหลาย โดยที่ทรงทราบอยู่ ย่อมตรัสถามก็มี ทรงทราบอยู่ ย่อมไม่ตรัสถามก็มี ทรงทราบกาลแล้วตรัสถาม ทรงทราบกาลแล้วไม่ตรัสถาม พระพุทธเจ้าทั้งหลายย่อมถามสิ่งที่ประกอบด้วยประโยชน์ ไม่ตรัสถามสิ่งที่ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ พระองค์ทรงกำจัดด้วยข้อปฏิบัติ เมื่อตรัสถาม ย่อมทรงสอบถามภิกษุทั้งหลาย ด้วยอาการ ๒ อย่าง คือ จักแสดงธรรมอย่างหนึ่ง จักทรงบัญญัติสิกขาบทแก่พระสาวกอย่างหนึ่ง

๒.๒.๓ ทรงติเตียน

ในการติเตียนของพระพุทธเจ้านั้น พระองค์ใช้อยู่ ๒ คำ คือถ้าภิกษุผู้ประพฤติดละเมิดเป็นอริยบุคคลอยู่ด้วย เช่น ในตติยปาราชิก²³ ว่าการจงใจฆ่าตัวตาย หรือบอกให้คนอื่นฆ่า พระพุทธเจ้าทรงติเตียนว่า ภิกษุทั้งหลาย การกระทำของเธอนั้น ไม่เหมาะ ไม่สมควร ไม่ใช่กิจของสมณะ ใช้ไม่ได้ ไม่ควรทำ แต่ถ้าเป็นภิกษุที่เป็นปุถุชนพระองค์ใช้คำว่า โมฆะบุรุษทั้งหลาย การกระทำของเธอนั้น ไม่เหมาะ ไม่สม ไม่ควร ไม่ใช่กิจของสมณะ ใช้ไม่ได้ ไม่ควรทำ ในการทรงติเตียนนั้น พระองค์ทรงมอง

²¹ Url. Available at. <http://kanchanapisek.or.th/kp6/BOOK18/chapter4/t18-4-l1.htm> [2006, Oct 8]

²² วิ. มหา.(ไทย) ๑/๑๔๔/๑๗๙.

²³ วิ.มหา. (ไทย) ๑/๑๖๑/๑๓๔.

ปัญหาสังคมและเพื่อป้องกันข้ออ้างในอนาคต เช่น ในจดุตถปาราชิก²⁴ ที่ภิกษุกล่าวอวดอ้างคุณวิเศษที่ไม่มีจริงเพื่อปากท้องตัวเอง ด้วย

๒.๓ การบัญญัติพระวินัย

คำว่า พระวินัย หรือวินัยสงฆ์ เป็นข้อห้ามและข้อปฏิบัติที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติขึ้นสำหรับภิกษุ ภิกษุณี พระคัมภีร์วินัยปิฎกจึงเป็นเสมือนประมวลกฎหมายของภิกษุ ภิกษุณี

การบัญญัติพระวินัยของพระพุทธเจ้า จะไม่ทรงบัญญัติสิกขาบทก่อนเรื่องเกิดขึ้น จะเห็นได้จากกรณีที่พระสารีบุตรทูลขอให้ทรงบัญญัติสิกขาบท แต่พระองค์ทรงห้าม ต่อเมื่อมีเหตุการณ์ที่พระสุทินกลั่นทบุตรเสพเมถุนธรรม (มีเพศสัมพันธ์) เกิดขึ้น พระองค์จึงตรัสเรียกภิกษุสงฆ์มาประชุมแล้ว ตรัสสอบถามในเรื่องที่เกิดขึ้นแล้ว จึงทรงตรัสสอบถามและทรงดำหนิตีเตียนโดยมากแล้วจึงทรงบัญญัติสิกขาบท เพื่อเป็นข้อบังคับ ข้อห้าม และเป็นข้อประพฤติปฏิบัติเพื่อความเป็นระเบียบและความเหมาะสม แบ่งเป็นหมวด ได้แก่ ปาราชิก ๔ สังฆากิเสส ๑๓ อนียต ๒ นิสสัคคียปาจิตติย ๓๐ ปาจิตติย ๙๒ ปาฏิเทสนียะ ๔ เสนิยะ ๗๕ อธิกรณสมณะ ๗²⁵

พระวินัยเป็นศีลหรือกฎหมายเรียกว่า สิกขาบทของพระภิกษุ และภิกษุณี โดยแบ่งเป็นโทษหนักและเบาตามลำดับ มีข้อบัญญัติเพิ่มเติม เมื่อมีสิ่งไม่ดีเกิดขึ้นตามมาและยังเป็นกฎระเบียบสำหรับฝึกอบรมกาย วาจา ใจ เพื่อเป็นที่นาเคารพเลื่อมใส ทำให้ผู้พบเห็นเกิดความศรัทธาชื่นชมและมีใจโน้มเข้าหาเพื่อฟังธรรมต่อไป

๒.๓.๑ ความหมายของพระวินัย

คัมภีร์สมันตปาสาทิกา²⁶ ได้อธิบายความหมายของคำว่า วินัย ไว้ดังนี้ คือ คำว่า วินัย (วิ + นัย) มี ๓ ความหมาย ได้แก่

วินัย หมายถึง นัยต่าง ๆ (วิวิธ+นัย) เพราะมีปาฏิโมกข์ ๒ คือ ภิกขุปาฏิโมกข์ และภิกษุณีปาฏิโมกข์ มีวิภังค์ ๒ คือ ภิกขุวิภังค์และภิกษุณีวิภังค์ มีอาบัติ ๗ กองเป็นต้น

วินัย หมายถึง นัยพิเศษ (วิเสส+นัย) เพราะมีอนุบัญญัติเพิ่มเติมเพื่อให้สิกขาบทรัดกุมยิ่งขึ้นเพื่อผ่อนผันให้เพลาลความเข้มงวดลง

วินัย หมายถึง กฎ สำหรับฝึกอบรมกายวาจา (วินยฺหโต เจว กายวาจา) เป็นเครื่องป้องกันความประพฤติที่ไม่เหมาะสมทางกายทางวาจา

๒.๓.๒ ทรงปรารภเหตุบัญญัติสิกขาบท

สาเหตุมาจากในสมัยที่²⁷ พระผู้มีพระภาคพระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ ควงไม้สะเดา เขตเมืองเวรัญชา พร้อมพระภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ เวรัญชพราหมณ์ได้เข้าไปพบพระผู้มีพระภาค หลังจากได้สนทนากันแล้วก็เกิดความเลื่อมใสแสดงตนเป็นอุบาสก

ในขณะนั้น พระสารีบุตรได้ไปในที่สงัดหลีกเร้นอยู่ ได้เกิดความปริวิตกขึ้นว่า ศาสนาของพระพุทธเจ้าพระองค์ไหนไม่ดำรงอยู่นานและพระองค์ไหนดำรงอยู่นาน จึงได้เข้าไปทูลถามพระผู้มีพระภาคถึงสาเหตุปัจจัยที่เป็นเช่นนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสถึงศาสนาของพระพุทธเจ้าพระนามว่ากุกุสัณเฑาะ โกนาคมณะ และกัสสปะ ที่ไม่ดำรงอยู่นาน เพราะทั้งสามองค์ทรงท้อ

²⁴ วิ.มหา. (ไทย) ๑/๑๙๔/๑๗๙.

²⁵ วิ. มหา. (ไทย) ๒/๖๕๕/๗๓๗.

²⁶ วิ.อ. (บาลี) ๑/-/๑๘, ที.สี.อ. (บาลี) ๑/-/๑๘.

²⁷ วิ.มหา. (ไทย) ๑/๑/๑-๒.

พระทัยที่จะแสดงธรรมโดยพิสดารแก่สาวกทั้งหลาย

นวัคคัสตฤสาสน์ คือ สุตตะ เคยยะ เวยยาकरणะ คาถา อุทาน อิติวุตตกะ ชาดก อัပ္ภุตธรรม เวทัลละ ของพระผู้มีพระภาคทั้งสามมีน้อย ลิกขาบทก็มีได้ทรงบัญญัติ ปาติโมกข์ก็มีได้แสดงแก่สาวก เมื่อพระผู้มีพระภาคเหล่านั้น และพระสาวกผู้ตรัสรู้ตามดับขันธไป สาวกชั้นหลังที่ต่างชื่อ ต่างโคตร ต่างชาติกัน ออกบวชจากตระกูลต่างกัน จึงทำพระศาสนานันอันตรธานโดยฉับพลัน เหมือนดอกไม้หลากสีหลายชนิดที่ไม่ได้ร้อยไว้อย่อมถูกลมพัดกระจัดกระจายไปได้

เมื่อพระสารีบุตรได้สดับดังนั้น จึงกราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า ถึงเวลาแล้วที่จะทรงบัญญัติลิกขาบท ที่จะทรงแสดงปาติโมกข์แก่สาวก อันจะเป็นเหตุให้พระศาสนานี้ยั่งยืน ดำรงอยู่ได้นาน พระผู้มีพระภาคตรัสให้รอก่อน เพราะพระตถาคตแต่ผู้เดียวจักรู้กาลในกรณีนั้น พระศาสดายังไม่บัญญัติลิกขาบท ยังไม่แสดงปาติโมกข์แก่สาวก ตลอดเวลาที่ธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งอาสวะบางเหล่า ยังไม่ปรากฏในสงฆ์ในศาสนานี้ ต่อเมื่อใด ธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งอาสวะบางเหล่า ปรากฏในสงฆ์ในศาสนานี้ เมื่อนั้น พระศาสดาจึงจะบัญญัติลิกขาบท แสดงปาติโมกข์แก่สาวก เพื่อกำจัดธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งอาสวะเหล่านั้น ขณะนี้ ธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งอาสวะบางเหล่ายังไม่ปรากฏในสงฆ์ในศาสนานี้ ตลอดเวลาที่สงฆ์ยังไม่ถึงความเป็นหมู่ใหญ่ โดยภิกษุผู้บวชนาน ยังไม่ถึงความเป็นหมู่ใหญ่โดยแพร่หลาย ยังไม่ถึงความเป็นหมู่ใหญ่เลิศโดยลามก ต่อเมื่อใดสงฆ์ถึงความเป็นหมู่ใหญ่โดยภิกษุผู้บวชนาน ถึงความเป็นหมู่ใหญ่โดยแพร่หลาย ถึงความเป็นหมู่ใหญ่เลิศโดยลามกแล้ว และธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งอาสวะบางเหล่า ย่อมปรากฏในสงฆ์ในศาสนานี้ เมื่อนั้น พระศาสดาจึงจะบัญญัติลิกขาบทแสดงปาติโมกข์แก่สาวกเพื่อกำจัดธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งอาสวะเหล่านั้น

ภิกษุสงฆ์นั้นไม่มีเสนียดไม่มีโทษ ปราศจากมัวหมอง บริสุทธิผุดผ่อง ตั้งอยู่ในสารคุณ เพราะภิกษุ ๕๐๐ รูปนี้ ภิกษุที่ทรงคุณธรรมอย่างต่ำก็เป็นโสดาบัน มีความไม่ตกต่ำเป็นธรรมดา เป็นผู้เที่ยง เป็นผู้ที่จะตรัสรู้ในเบื้องหน้า

๒.๓.๓ ทรงประชุมสงฆ์บัญญัติลิกขาบท

การที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติลิกขาบทเกี่ยวเนื่องกับคติทางโลก พระองค์ต้องสอบถามมูลเหตุก่อนจากเจ้าหน้าที่ฝ่ายบ้านเมือง แต่ถ้าไม่เกี่ยวกับบ้านเมืองก็ทรงประชุมพระสงฆ์สอบถามก่อนแล้วจึงทรงบัญญัติ ดังเช่น พระผู้มีพระภาครับสั่งให้ประชุมภิกษุสงฆ์ ในเพราะมีเหตุเกิดขึ้น ในเพราะเหตุแรกเกิดนั้นแล้วทรงสอบถามพระชนียะๆ ก็ยอมรับว่าเธอได้ถือเอาไม้ของหลวงที่เขาไม่ได้ให้ไปจริง พระองค์ทรงติเตียนโดยประการต่างๆ ว่า การกระทำของเธอนั้น ไม่เหมาะ ไม่สม ไม่ควร มีโทษ กิจของสมณะ ใช้ไม่ได้ ไม่ควรทำ การกระทำของเธอนั้น ไม่เป็นไปเพื่อความเลื่อมใสของชุมชนที่ยังไม่เลื่อมใส หรือเพื่อความเลื่อมใสยิ่งของผู้ที่เลื่อมใสแล้ว โดยที่แท้ การกระทำของเธอนั้นเป็นไปเพื่อความไม่เลื่อมใสของชุมชนที่ยังไม่เลื่อมใส และเพื่อความเป็นอย่างอื่นของชนผู้ที่เลื่อมใสแล้ว

สมัยนั้น มีมหาอำมาตย์ผู้พิพากษาแก่คนหนึ่งบวชในหมู่ภิกษุ พระองค์จึงได้ตรัสถามภิกษุรูปนั้นว่า พระเจ้าพิมพิสารจับโจรได้แล้วประหารชีวิตเสียบ้าง จองจำไว้บ้าง เนรเทศเสียบ้าง เพราะทรัพย์ประมาณเท่าไร คือมีราคาเท่าไร พอภิกษุรูปนั้นกราบทูลว่า เพราะทรัพย์บาทหนึ่งบ้าง เพราะของควรค่าบาทหนึ่งบ้าง เกินบาทหนึ่งบ้าง (ในสมัยนั้น ทรัพย์ ๕ มาสกในกรุงราชคฤห์เป็นหนึ่งบาท) พระองค์จึงทรงติเตียนพระชนียะ โดยเอนกปริยายแล้ว จึงตรัสโทษแห่งความเป็นคนเลี้ยงยาก มักมาก ไม่สันโดษ ความคลุกคลี ความเกียจคร้าน ตรัสคุณแห่งความเป็นคนเลี้ยงง่าย บำรุงง่าย ความมักน้อย ความสันโดษ ความขัดเกลา ความก้ำจืด อากาที่หนาเลื่อมใส การไม่สะสม ปรารภความเพียร โดยเอนกปริยาย แล้วทรงกระทำธรรมิกถาที่สมควรแก่เรื่องนั้น ที่เหมาะสมแก่เรื่องนั้น แก่ภิกษุทั้งหลายแล้วจึงทรงบัญญัติลิกขาบท

๒.๓.๔ ต้นบัญญัติ

ต้นบัญญัติ หรือปฐมบัญญัติ²⁸ คือเรื่องภิกษุผู้เป็นอาทิกัมมิกะ หมายถึงภิกษุผู้ประพฤติดิฉิน หรือผู้ประพฤติเสียหายใน

²⁸ วิ.มหา. (ไทย) ๔/๒๔/๔๘๔.

กรณีอื่นๆ เป็นรายแรก ที่พระพุทธเจ้าทรงอ้างเพื่อบัญญัติสิกขาบท เช่น การที่พระสุทินเสพเมถุนธรรม หรือพระธินะนำไม้ของหลวงไปใช้สร้างกุฏิ การขำมนุษย์ ภิกษุสำคัญว่าได้บรรลุมรรคผลนิพพาน เป็นเหตุให้ทรงบัญญัติสิกขาบท ดังปรากฏในพระวินัยปิฎก

๒.๓.๕ อหุบัญญัติ

อหุบัญญัติ²⁹ คือ สิกขาบทที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบทเพิ่มเติมหลังจากมีต้นบัญญัติแล้ว เช่น ปาราชิกสิกขาบทที่ ๑ ว่าด้วยการห้ามเสพเมถุนธรรมกับมนุษย์ ต่อมาเมื่อพระคิณทการเสพเมถุนกับมนุษย์เท่านั้นมีความผิด จึงได้เสพเมถุนกับสัตว์ พระองค์ตรัสเรียกพระที่ผิดทำมาสอบถาม ทรงทราบความจริงแล้วจึงบัญญัติสิกขาบทเพิ่มเติมเรียกว่า อหุบัญญัติ

๒.๓.๖ ประโยชน์ของการบัญญัติพระวินัย

การบัญญัติพระวินัย พระพุทธองค์มีวัตถุประสงค์หรือเจตนารมณ์ในการบัญญัติพระวินัยชัดเจนไม่ว่าจะเป็นส่วนที่มีโทษสถานหนัก หรือสถานเบา พระพุทธเจ้าทรงอาศัยอำนาจประโยชน์หรือวัตถุประสงค์ ๑๐ ประการ³⁰ เหมือนกันคือ

๑. เพื่อความดีแห่งหมู่
๒. เพื่อความสำราญแห่งหมู่
๓. เพื่อกำจัดบุคคลเพื่อผู้เกื้อยาก (หน้าด่าน)
๔. เพื่อความอยู่เป็นผาสุกแห่งภิกษุผู้มีศีลเป็นที่รัก
๕. เพื่อระงับอาสวะที่จะเกิดขึ้นในปัจจุบัน
๖. เพื่อกำจัดอาสวะที่จะมีต่อไปข้างหน้า
๗. เพื่อความเลื่อมใสของผู้ที่ยังไม่เลื่อมใส
๘. เพื่อความเจริญยิ่งๆ ของผู้เลื่อมใสแล้ว
๙. เพื่อความตั้งมั่นแห่งพระสังฆธรรม
๑๐. เพื่ออุดหนุนพระวินัย

ต่อมา พระธรรมวินัยที่พระองค์ทรงบัญญัติไว้ แสดงไว้ได้กลายมาเป็นตัวแทนของพระองค์ คือเป็นเป็นศาสดาที่สืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

สรุปได้ว่า จาริตประเพณีของพระพุทธเจ้า ในการบัญญัติสิกขาบทในสมัยพุทธกาลนั้นพระองค์ทรงดูสังคมของคนสมัยนั้นเป็นหลัก ไม่ว่าจะเป็นการบัญญัติพระวินัย ต้องดูสังคมรอบข้างทั้งลัทธินอกศาสนา การดำเนินชีวิตของชาวบ้าน การเกิดความรู้สึกผิดของหมู่คณะ และการรักษาศรัทธาของชาวบ้านเป็นหลัก

๒.๔ รูปแบบการปกครองคณะสงฆ์สมัยพุทธกาล

ในสมัยแรกพระพุทธเจ้าทรงปกครองด้วยพระองค์เอง ต่อมาให้พระอัครสาวกและพระผู้ใหญ่แบ่งเบาหน้าที่ เมื่อพระสงฆ์มากขึ้นจึงทรงมอบหมายให้พระอุปัชฌาย์ดูแลแทน แต่พระองค์ก็ทรงให้ความเคารพและปฏิบัติตามมติของสงฆ์ทุกประการ ทั้งนี้ เพื่อให้มติของสงฆ์มีความศักดิ์สิทธิ์ที่ภิกษุทุกรูปจะต้องปฏิบัติตาม และเป็นการฝึกฝนให้ภิกษุทั้งหลายคุ้นเคยกับการปกครองในระบอบสามัคคีธรรม มีการประชุมพิจารณาแก้ไขปัญหา ตัดสินใจเกี่ยวกับกิจการของสงฆ์ร่วมกัน เคารพ

²⁹ วิ. มหา. (ไทย) ๑/๔๒/๓๐.

³⁰ วิ. มหา. (ไทย) ๑ / ๒๘ ./ ๓๖ -๓๗.

ความคิดเห็นกันและกันโดยยึดพระธรรมวินัยเป็นหลัก ดังปัจฉิมโอวาทที่ได้ตรัสว่า อานนท์ เมื่อเราล่วงลับไปแล้ว พระธรรม และพระวินัยนั้นแหละ จักเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย ฯลฯ³¹

ในช่วง ๔๕ พรรษา ที่พระองค์ทรงบำเพ็ญพุทธกิจอยู่นั้น คณะสงฆ์เกิดขึ้นและวิวัฒนาการตามลำดับ เพื่อให้มองเห็น แนวนโยบายของพระองค์ในการเผยแผ่พระศาสนาและปกครองสงฆ์ จึงขอแบ่งช่วงพุทธกาลออกเป็น ๓ ระยะ ดังนี้³²

ระยะที่ ๑ ทรงแสดงธรรมเทศนาเผยแผ่พุทธศาสนาเริ่มจากคนที่อุปการะต่อพระองค์ก่อน เช่น โปรดปัญจวัคคีย์ เพราะปัญจวัคคีย์ได้ทำหน้าที่อุปฐากพระองค์ในการเสด็จออกผนวชใหม่ๆต่อมาจึงโปรดยสกุลบุตร ภัททวัคคีย์ ชฎิล ๓ พี่น้อง ให้ได้บรรลุมรรคผลแล้วจึงส่งไปประกาศพระศาสนา เมื่อสาวกเลื่อมใสใคร่จะบวช พระองค์ก็จะทรงประทานการบวชเอง ที่เรียกว่า เอหิภิกขุอุปสัมปทา และเมื่อได้สาวกที่เป็นภิกษุผู้มีความสามารถแล้ว ก็ทรงส่งออกประกาศศาสนาช่วยงานของ พระองค์ด้วย

ระยะที่ ๒ หลังจากที่ได้ส่งพระสาวกช่วยประกาศศาสนาแล้ว มีกุลบุตรผู้เลื่อมใสศรัทธาเข้ามาขอบวชมากขึ้น ภิกษุทั้งหลายพากุลบุตรผู้มุ่งบรรพชาและผู้มุ่งอุปสมบทมาจากทิศต่างๆ ด้วยตั้งใจว่าพระผู้มีพระภาคจักให้พวกเขาบรรพชา อุปสมบท กุลบุตรผู้มุ่งบรรพชาอุปสมบทก็ลำบาก จึงทรงอนุญาตการบรรพชาอุปสมบทด้วยวิธีรับไตรสรณคมน์ คือรับเอา พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ ว่าเป็นที่พึ่งที่ระลึก จะเห็นได้ว่าในระยะนี้ พระพุทธเจ้าทรงมอบอำนาจบางประการให้พระสาวกปกครองกันเองบ้างแล้ว คือใครเป็นอุปัชฌาย์ของใคร ก็ให้ผู้นั้นช่วยดูแลตักเตือนศิษย์ของตน ถ้าไม่เหลือปากว่าแรงแล้ว ก็จะไม่ให้ภาระอันนั้นมาถึงพระพุทธองค์

ระยะที่ ๓ ในระยะนี้การปกครองคณะสงฆ์คงจะผดผกกันออกไป ตามสภาพของท้องถิ่นและของสำนัก เพราะแต่ละแห่งห่างไกลจากพระเนตรพระกรรณของพระพุทธเจ้า ย่อมขึ้นอยู่กับอุปัชฌาย์อาจารย์จะดูแลสั่งสอนสาธุศิษย์ของตน

ระยะสุดท้าย ตอนปลายๆ สมัยพุทธกาล ทรงเห็นว่ามีพระสาวกมากแล้วสมควรจะได้มอบหมายให้หมู่พระสงฆ์ดูแลกันเอง เพื่อเป็นการปูพื้นฐานการปกครองคณะสงฆ์โดยหมู่สงฆ์เอง ดังนั้น จึงทรงให้จัดการอุปสมบทด้วยวิธีไตรสรณคมน์ ทรงอนุญาตให้บวชด้วยวิธีญัตติจตุตถกรรมวาจาแทน คือให้มีพระสงฆ์อย่างต่ำ ๑๐ รูป มีรูปหนึ่งเป็นพระอุปัชฌาย์ มีคู่สวด สวดถึง ๔ ครั้ง จึงจะสำเร็จเป็นภิกษุได้ เมื่อทรงอนุญาตการบวชให้เป็นกิจของสงฆ์ (สังฆกรรม) เช่นนี้ ก็ทรงให้ใช้การบวชแบบเดิมนั้นกับสามเณร คือถ้าใครอายุยังไม่ถึง ๒๐ ปี อยากบวชก็ให้บวชเป็นสามเณรได้ ด้วยวิธีติสรณคมนบรรพชา มีอุปัชฌาย์รูปเดียวก็พอ อนึ่งมีข้อสังเกตว่า นับตั้งแต่พระองค์ทรงอนุญาตให้พระสาวกบวชด้วยวิธีญัตติจตุตถกรรมวาจาแล้ว พระองค์ก็ทรงงดอุปสมบทให้แก่ใครๆ อีก ทรงทำหน้าที่สั่งสอนและดูแลโดยทั่วๆ ไปเท่านั้น ทั้งนี้คงจะทรงมอบหมายความเป็นใหญ่ให้สงฆ์อย่างเต็มที่ เพื่อว่าพระสงฆ์สาวกจะได้คุ้นเคยกับการปกครองกันเองภายหลังจากที่พระองค์ปรินิพพานแล้ว

สรุปท้ายบท

การปกครองในสมัยพุทธกาล ในระยะเริ่มต้นพระพุทธเจ้าเป็นผู้ดูแลทั้งหมดตั้งแต่การบวชด้วยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทา การรับไตรสรณคมน์ ปัญหาพยากรณ์อุปสัมปทา ทูเตนอุปสัมปทา รวมถึงการบวชที่พระพุทธเจ้าทรงบวชให้เองทุกประเภท อนุโลมเข้าในการบวชด้วยเอหิภิกขุอุปสมบททั้งหมด ต่อมาการบวชด้วยติสรณคณูปสัมปทา ทรงอนุญาตให้พระสาวก ดำเนินการ และการบวชที่มอบให้พระสงฆ์เป็นใหญ่ในการให้การอุปสมบทคือ ญัตติจตุตถกัมมอุปสัมปทา อันเป็นการบวชแบบเดียวที่ยังใช้กันมาจนถึงปัจจุบัน

อนึ่ง เมื่อมีผู้บวชเข้ามาในพระพุทธศาสนามากขึ้นก็ต้องมีกฎระเบียบข้อบังคับ เพื่อความเรียบร้อยของสงฆ์ พระสารีบุตรจึงทูลขอให้พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบท แต่พระองค์ทรงปฏิเสธ ต่อเมื่อเกิดความไม่ดีไม่งามขึ้นในสงฆ์ จึงมีการบัญญัติสิกขาบทขึ้น คือพระธรรมวินัย ต่อมาก็ได้เป็นรูปแบบการปกครองของสงฆ์ตั้งแต่ต้นจนถึงปัจจุบัน โดยไม่มีใครเป็น

³¹ ที่ . ม. (ไทย) ๑๐/ ๒๑๖/๑๖๔.

³² พระวิสุทธิโสภณ ,การปกครองคณะสงฆ์ไทย,(กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,๒๕๔๓), หน้า ๔๙.

ผู้ปกครองสงฆ์แทนพระองค์แต่ใช้พระธรรมวินัยเป็นศาสดาแทน

คำถามท้ายบท

๑. จงอธิบายรูปแบบของการบวชในสมัยต้นพุทธกาลพอสังเขป
๒. จงอธิบายรูปแบบของการบวชด้วยญัตติจตุตถกรรมโดยละเอียด
๓. จงอธิบายจุดประสงค์ในการบัญญัติพระวินัยของพระพุทธเจ้า ว่าพระองค์ทรงมุ่งหวังอะไรจึงบัญญัติพระวินัย
๔. จงอธิบายการบัญญัติพระวินัยเกิดขึ้นเมื่อใด มีใครเป็นต้นเหตุในการบัญญัติ
๕. จงอธิบายแนวทางในการปกครองคณะสงฆ์สมัยปลายพุทธกาล

เอกสารอ้างอิงประจำบท

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๑๓. กรุงเทพฯ: เอส อาร์ พรินติ้ง แพร่ โปรดักส์, ๒๕๔๘.

พระวิสุทธิโสภณ. การปกครองคณะสงฆ์ไทย. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

ธรรมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม). ธรรมบทวิเคราะห์. กรุงเทพฯ: ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๓๐.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม๑-เล่ม๑๐. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

เสถียร โพธิ์นันทะ. ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

แสวง อุดมศรี. การปกครองคณะสงฆ์ไทย. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙.

<http://kanchanapisek.or.th/kp6/BOOK18/chapter4/t18-4-l1.htm>

<http://www.sakulthai.com/DSakulcolumnndetailsql.asp?stcolumnid=1201&stissueid=2468&stcolcatid=2&stauthorid=19>